

נספח למאמר 'לימוד אמונה – איך לומדים אמונה?'

א. חומר הלימוד האמוני המובא כאן לפנינו, הוא בבחינת מראה מקום בלבד. "לעולם ילמד במקום שלבו חפץ", ומאידך לימוד אמונה אינו לימוד של התרגשות ושל קפיצות אלא לימוד שיטתי. יש מקום ללבן בעיות שהשעה מזמנת, גם בכיוון רוחבי – ממספר מקומות – אך גם בליבון מעמיק יותר ע"י שאלת תלמידי חכמים שיפרסו את כיוון המבט הנכון. מכל מקום, בתחילת הדרך חייבת להתפתח סבלנות של תהליך, תהליך של בירור, שהדברים ילכו ויתחווירו במבט ארוך ומצדדים שונים, חלקם בלימוד עצמי, חלקם בשיעורים וחלקם אחרי עיכול של שנים, ויתבררו ברבדים אחרים.

ב. הלימוד בתחילת הדרך צריך להיות **היקפי** (אך בהיר). בלימוד עצמי יש לחזור מספר פעמים על ספר (שאינו בנוי מנקודות נקודות), על מנת להתרגל לעולם המושגים, הניסוחים והמהלך של הספר. "אמנם מצאתי נכון להעריך על ההדרגה, דהיינו לרכוש **בקיאות** הגונה, בכל ספר מוסרי (אמוני) שיבא לידך הקל הקל תחילה, כי כולם נובעים הם מלבם של גדולי דעה חכמי לב וחסידים עליון" (אגרות הראיה ח"א, עמ' צ"ד), ועל כן הם מכילים עולמות שלמים, שכדי להיכנס לעולם של כל ספר כזה חייבים להתרגל היטב לרוח הכותב, לעולם המושגים, הסגנון וההלבשה שלו, מתוך בקיאות הגונה בו, ועל גבי זה יכול לבוא הצד העיוני – לעבד, לנתח ולהפשיט את העקרונות הרוחניים, "כי לא נוסד בלשון כלל לדבר בכל פרטי ההבנה כפי הדרוש להם" לפום עומקם, "ומי שאינו מתבונן לאשורם של דברים יחשוב שיודע הוא הדברים בידיעות השמות" (מוסר אביך פרק א').

ג. בתכנית הלימוד עדיף לכלול **שלושה נושאים קבועים** (ממה שיפורטו לקמן): 1. לימוד ספרי מוסר; 2. ספרות ראשונים או מהר"ל; 3. כתבי הרב קוק זצ"ל או הרצ"ה או ספרים הנוגעים באמונת עתנו. לקראת כל מועד צריך להקדיש זמן נפרד להתכונן וללמוד את סדר קדושת הזמנים על מנת להתכונן אליו, ובמשך השנים תיווצר העמקה בסדר הזמנים. חשוב בתחילת הדרך ללמוד על התפילה, ובעיקר על העבודה הנפשית בה. בפרשת השבוע אחרי רש"י רצוי להשלים את הרמב"ן ואוה"ח. בישיבה, לימוד "שמירת הלשון" בכל יום הוא עקרוני.

ד. **ליבת הבניין האמוני** בנויה משלושה רבדים, כעין משנה, גמרא ופסיקה: **המשנה** – ספר הכוזרי, כדברי הגאון "שכל עקרי אמונת ישראל ותורה תלויים בו"; **הגמרא** האמונית הינה ספרות המהר"ל, כשלושת הספרים המרכזיים הם "גבורות ה'", "תפארת ישראל" ו"נצח ישראל", וכמעין סיכום עמוק – "באר הגולה".

המהר"ל הינו יסוד מוסד בבית המדרש, ומתוך כתבי המהר"ל יבנה הרובד של כתבי תורת מרן הרב קוק זצ"ל (והם מקרינים ומשליכים זה על זה). תורת הרב זצ"ל תיבנה מהקל תחילה ורק בשנים מאוחרות למערכות הכבדות.

ה. כמו בלימוד הש"ס, כך – ויותר מזה – בלימוד האמונה, תחילת הדרך מחייבת שימוש תלמידי חכמים, בהקשבה ו**עיבוד** ההסברה של השיעורים **בעולמו של הלומד**, דבר המחייב לעתים חזרה לא **שינונית** אלא הגותית של הבנה, הרחבה והפנמה של הנלמד. רצוי שתהיינה שלוש מדרגות לימוד: (1) לימוד עצמי או עם חברותא בת גילו; (2) חברותא מבוגרת; (3) שיעורים. יחס לימוד אמונה ולימוד גמרא – כיחס המח לכל הגוף.

1. הכוזרי – צריך ללמוד עם תרגום ר' שמואל אבן תיבון, ולהשתמש באבן שמואל כפרשן; הבדלים רבים יש, ויש להקפיד על כך. אחרי הקפת הספר מספר פעמים עד סוף מאמר שלישי, חשוב ללמוד עם מפרשים, ובפרט קול יהודה.

חשוב מאוד ללמוד אותו עם רב לפחות פעם אחת, ובהמשך רצוי אף עם רבנים נוספים.

2. הרמב"ם מהווה בסיס יסודי ללימודי האמונה. הוא נוקט בסגנון רציונאלי. חשוב ללמוד את האגרות: **(א)** אגרת תחיית המתים; **(ב)** אגרת השמד; **(ג)** אגרת תימן (רצוי בהוצאת הרב שילת).

חשוב ללמוד את שלוש ההקדמות של הרמב"ם בפירושו למשנה: **(א)** ההקדמה למשנה; **(ב)** ההקדמה לפרק חלק; **(ג)** ההקדמה למסכת אבות – שמונה פרקים (רצוי בהוצאת הרב שילת).

בספרי "הי"ד החזקה" – חשוב ללמוד את ההלכות העוסקות בנושאים של שלושת ההקדמות או בהקבלה או כחזרה: **(א)** הלכות יסודי התורה (פרק ז' עד הסוף) כנגד ההקדמה למשנה; **(ב)** הלכות תשובה (פרק ה' עד הסוף) כנגד ההקדמה לפרק חלק; **(ג)** הלכות דעות כנגד ההקדמה למסכת אבות.

מומלץ לעבור על ביאוריו של הרב שילת על כל הקדמה והקדמה.

יש עניין ללמוד את "הי"ד החזקה" ובכך להיפגש עם יסודות הלכתיים (בגולמיותם) ואמוניים הטמונים בתוך הלכותיו של הרמב"ם (בדרך כלל יש בסוף כל נושא מספר הלכות אמוניות). מומלץ להקדיש לזה קצת זמן לפני חגים או הקשרים אחרים. אחד מיתרונותיו של הרמב"ם הוא שהוא כולל את המבט גם כשביית-המקדש קיים, והווי בבחינת 'תורה תמימה'.

לימוד "המורה" ידחה לשנים מאוחרות, אך הוא חשוב מאוד.

3. חובות הלבבות – אף שבין ספרי המוסר יחשב, מכל מקום חשיבותו גם כספר אמונה. הגר"א כתב לדלג על שער הייחוד, וכן עיקר. ההקדמה מאוד חשובה. לשונו מעט קשה, ועל כן אפשר להיעזר בביאור ה"לב טוב". ספר יסודי השופך אור על דרכי העבודה האמונית והמוסרית ומצוטט הרבה.

4. ספרי ראשונים נוספים חשובים – שערי תשובה של רבינו יונה, שער הגמול של הרמב"ן (מאמר שעדיף ללמודו אחרי הקדמות הרמב"ם), ספר העיקרים, אמונות ודעות (ספר קשה), ובשלים מאוחרים. ספר העקידה.

5. מהר"ל – כתבי המהר"ל קשים להבנה הן מצד סגנונם ולשונם והן מצד עומק הדיונים והעסק בשורשי האידיאלים, אופן הרצאתם והסברתם. כשם שלימוד גמרא עיון מצריך כוחות והכנה מרובה, תהליך של צמיחה ממנו צומח כל בניין התורה – כך בספרות המהר"ל, שהעמל בה הולך וחושף את עמקות תורת הלבבות וחשיבותה הרבה להבנת בניין הרוח בתקופה הרת עולמים זו. כספר מוסר אפשר להתרגל בנתיבות עולם (להתחיל בנתיב התורה), וצריך לדעת שישנם נתיבים שהם מאוד קשים, וכן דרך החיים על מסכת אבות. אמנם שלושת הספרים העמוקים – בסדר הבא: תפארת ישראל, גבורות ה' ונצח ישראל – בתחילה לסכם בתמצית, ולאחר שימוש תלמידי חכמים – **ולא בלעדי** – להתחיל לעיין בו באמת בשיטתיות. אפשר להיעזר בהוצאות המהודרות החדשות עם מראה המקומות הנפלא, אלא שצריך לראות היטב את ההקשרים אחרת יפלו הרבה טעויות והטעויות בהבנת המהר"ל. בחנוכה ובפורים – נר מצוה ותורה אור, בפסח – ההגדה, בשבועות – דרוש על התורה והמצוות, וביום הכיפורים – דרוש על התשובה.

ישנם הרבה מקומות בחידושי אגדה ובגור אריה המתאימים גם לסדר קדושת הזמנים, ומוסיפים הרבה על העיקר.

6. ספרי הרב קוק – ספרי הרב מהווים את השו"ע של האמונה, יש בהם התייחסות ישירה של התורה לדור הגאולה. לרב יש ספרים רבים, וחשוב מאוד לשמור בהם על הדרגה בלימוד.

הסדר המומלץ (אפשר ללמוד במקביל לפי נטיית הלב):

(א) מוסר אביך – פרק א' מעין הקדמה ללימוד אמונה. המשך הספר מכיל שיטה מסודרת לעבודה מוסרית על המידות. לדג על סעיף ד' בפרק ב'.

(ב) אגרות הראיה – נותן אפשרות להיפגש עם דברי הרב ביחס לנושאים רבים בעניינים אקטואליים וכן להיפגש עם רשות היחיד של הרב (בדברי הרצי"ה בהקדמה).

(ג) עין איה – הספר מכיל שקלא וטריא באמונה, ומתוך כך יותר קל להבין את העניינים. ברכות א' ובי' – נכתב בצעירותו והלשון קצת קשה; שבת א' – ההתחלה גם נכתבה בצעירותו, אולם ההמשך חשוב ונצרך; שבת ב' – נכתב בארץ ישראל והדברים עמוקים מאוד, ועל כן להשאיר לשלב יותר מתקדם.

(ד) מאמרי הראיה – חוץ משלושת המאמרים הראשונים.

(ה) מדבר שור – על פרשות השבוע, מפתח בסוף (נכתב כספר הראשון של הרב, אך יצא לאור רק לאחרונה).

(ו) שיחות הרצי"ה – בכל הנושאים, ובפרט בפרשות השבוע.

(ז) אדר היקר – חוץ מהחלק עקבי הצאן, שאותו יש להשאיר לשלבים מאוחרים יותר.

(ח) אורות התשובה – מומלץ ללמוד פרקים א'-ג', י"ד עד הסוף.

(ט) אורות התורה – פרק ו' עד הסוף.

[מומלץ משיעור ג'-ד']

(י) אורות.

(יא) חזון הגאולה.

(יב) לנתיבות ישראל (הרצי"ה זצ"ל).

[מומלץ רק משיעור י']

(יג) אורות הקודש.

(יד) ערפילי טוהר.

טו) אורות האמונה.

טז) שמונה קבצים.

יז) עקבי הצאן (החלק העיקרי בדעת אלוקים של ספר אדר היקר).

7. **ספרי מוסר** – כבר ציינו את חובות הלבבות ונתיבות עולם, אם כי הם ספרים קשים, ועדיף להתחיל מסילת ישרים – עד סוף מידת הנקיות, ואחר כך לעבור לספר המידות לרב נפתלי הרץ ויזל (ופשוט ששמונה פרקים לרמב"ם בתחילת הדרך). כן ספרות נוספת – אורחות צדיקים, ספר הישר לר"ת, פלא יועץ, מנורת המאור, חובת התלמידים. למי שקשה – אפשר ללמוד ספרות אחרונים כמו עלי שור ומכתב מאליהו, אך יש לשים לב שהם חולקים על גישתנו לגאולה ולאמונת עתנו; מכל מקום הם טובים מאוד לפיתוח העבודה המוסרית וההתבוננות. חשוב ללמוד את הספר אבן שלמה המיוחס להגר"א, ואת פירוש רבנו יונה למשלי. ראשית חכמה – קשה ופנימי, לדחות לשנים מאוחרות. למותר לציין את ספר שמירת הלשון, שהוא ספר מוסר חובה לכל אדם מישראל בדורותינו.

8. פרשת שבוע –

א) קודם כל יש לעבור על הפרשה עם פירוש רש"י.

ב) יש חשיבות לעבור על פירוש הרמב"ן לתורה. הפירוש נוגע ביסודות חשובים באמונה שיש להיפגש איתם. הפירוש ארוך מאוד, ולכן יש ללמוד בצורה שבכל שבוע נלמד קטע מסוים, כך שבעבור כמה שנים האדם מצליח לעבור על כל פירוש הרמב"ן.

מומלץ ללמוד אחרי הקפת היסודות (רמב"ם, הכוזרי וכו'). רצוי להיעזר בפרשני הרמב"ן – הריקנטי, רבנו בחיי ועוד (מראה מקומות יש בהוצאת מוסד הרב קוק).

ג) אור החיים.

9. **אמונת עתנו** – תחום לימוד זה מסביר את האמונה למעשה, לאור תקופתנו. יש בלימוד זה יחס לסוגיות מפתח בדור והדרכה אמונית בתוך המציאות הזו.

א) שיחות הרצי"ה – הן על פרשות שבוע והן בנושאים הרבים השונים, חשוב ובונה מאוד (הוזכר לעיל).

ב) לנתיבות ישראל – בנוסף להלכות ציבור של הרצי"ה זצ"ל.

ג) לאמונת עתנו (הרב טאו שליט"א) – בעיקר שלושת החלקים הראשונים.

ד) צדיק באמונתו יחיה – על היחס לחז"ל ולחכמת הקודש, לעבור בשלבים מוקדמים על הספר.

ה) אבן ישראל (הרב עודד וולנסקי שליט"א) – יש צורך לשטוף את תוכן הספרים. הלשון קשה, ויש לנסות לתפוס את עיקרי המשפטים.

באחרונים – יש להקדים את נפש החיים לספר התניא, ולא לעסוק בהם לפני שיעור ח'. את ספרי הרמח"ל יש לדחות עד להגעה לבשלות, וקל וחומר חסידות.

תם מראה מקום זה, וברור שלא נשלם!